

Spinozapremie voor Pauline Kleingeld

Immanuel Kant
is jarenlang
verkeerd begrepen

Pauline Kleingeld is een van 's werelds meest vooraanstaande onderzoekers van de filosofie van Immanuel Kant. Haar speurwerk wierp een nieuw licht op zijn werk. Juist nu ze een belangrijke fase in haar onderzoek afrondt, wordt ze geëerd met de Spinozapremie. Die maakt haar gedroomde vergezichten reëel.

Op een racefiets komt ze op een druilerige namiddag aanrijden, de kersverse Spinozawinnaar. 'Normaal kom ik met de trein en heb ik een nogal strak geregisseerde reis naar Groningen,' zegt ze. 'Maar in het OV voel ik me nu wat minder prettig.' Pauline Kleingeld woont parttime in Groningen, waar ze in 2011 hoogleraar 'Ethiek en haar geschiedenis' werd op een speciale leerstoel, een Endowed Chair. Ze is er de universiteit nog dankbaar voor, zal ze later zeggen. 'Eindelijk kon ik meer tijd aan onderzoek besteden.' Onderzoek waarvoor ze nu de Spinozapremie ontvangt, zodat er wéér nieuwe mogelijkheden zijn.

Waanzinnige rust

'Fantástisch!' Haar ogen glimmen als Kleingeld vertelt over het moment dat ze hoorde dat haar de Spinozapremie was toegekend. Dankbaarheid, dat voelt ze nu, voor deze erkenning van haar werk. 'Na de eerste verbazing kwam er een waanzinnige rust over me heen. Ik zie voor me wat ik wil doen en dat kán nu gewoon ook allemaal, zonder me druk te hoeven maken over subsidieaanvragen. Nu kan ik een tijd vooruit, met een groep mensen die ik zelf kan aanstellen.' Na collega Lodi Nauta, decaan van de Faculteit Wijsbegeerte aan de RUG, is Kleingeld in korte tijd de tweede onderzoeker van de faculteit die de Spinozapremie ontvangt. Het maakt de erkenning nog specialer. 'In de medische en bètahoeek heb je natuurlijk direct aantoonbare doorbraken. Wat dat betreft hebben alfawetenschappen het wat lastiger. Een ontkrachting van een klassieke tegenwerping tegen Kant wordt niet meteen gezien als nieuws voor een wetenschapsbijlage, en dat is begrijpelijk. Je kunt wel denken dat je een sluitende argumentatie hebt opgezet, maar vóór zoiets ook echt door vakgenoten is geaccepteerd ben je vijf of tien jaar verder. De overtuigingskracht van je argumenten moet eerst in de discussie in het vakgebied getoetst worden.'

Argumentaties ontleden

Ze kon aardig uit de voeten met de exacte vakken, maar koos bewust voor een ander pad. 'Ik was altijd al gefascineerd door ideeën, door argumentatie – zonder dat ik dat eigenlijk door had. Ik woonde in een dorp met twaalf soorten kerken en was nieuwsgierig wat daar speelde. Daarom ben ik theologie gaan studeren.' Tijdens die studie kwam ze in aanraking met filosofie, wat ze ging studeren nadat ze theologie had afgerond. Toen ze in haar eerste artikel, in het studentenblad, ageerde tegen een seksistische hoogleraar, was dat in zekere zin een openbaring. 'Ik dacht opeens: Die filosofie is niet alleen heel interessant, maar je kunt er ook nog wat mee! Want dat is wat filosofie voor ons kan betekenen: argumentaties ontleden, verkeerde redeneringen doorprikken, standpunten beïnvloeden.'

Kant verkeerd begrepen

Kleingeld is inmiddels bekend als toonaangevend kenner van Immanuel Kant, die ze al decennia bestudeert. Kant is de verlichtingsfilosoof die ons ideeën schonk over vrijheid en gelijkheid, over universele menselijke waardigheid. Hij geldt ook als de geestelijk vader van bijvoorbeeld de Volkenbond en de VN. Maar filosofen zeggen ook: zijn ideeën zijn goed, maar zijn argumentatie rammelt. Nadat Kleingeld zich eerst had verdiept in Kants politieke filosofie begon ze zijn ethiek te bestuderen. Dat bracht haar tot een opmerkelijke conclusie: Kant is al die jaren verkeerd begrepen.

Het viel Kleingeld op dat Kants ethische filosofie vol staat met termen uit zijn politieke filosofie, die ze al zo goed kende: autonomie, morele wetgeving, vrijheid. 'Je moet zijn ethiek heel anders lezen, bedacht ik me. Zijn terminologie betekent iets anders dan we altijd gedacht hebben. En als je de teksten dán leest, blijkt zijn argumentatie steekhoudender. Vergeet niet dat Kant in de ochtend politieke filosofie gaf in de collegezaal en dan in de studeerkamer aan het werk ging met zijn ethiek. Dan kan het niet anders of daar zitten verbanden tussen, als hij in allebei dezelfde termen gebruikt.' Het moet haar eigen eureka-periode zijn geweest. 'Niemand had die colleges politieke filosofie nog met zijn ethiek in verband gebracht. Ik voelde me een detective die een nieuw spoor vindt en zodoende een nieuwe richting voor een oplossing kan geven.'

Juist nu

Vrijheid, gelijkheid, waardigheid. Hoe staan die termen in deze tijden in verband met corona? Zien we iets van Kants denken terug in de aanpak van de coronacrisis? 'Zeker. Bijvoorbeeld in de discussie over groepsimmunititeit in Nederland,' reageert Kleingeld. 'Helemaal aan het begin werd die even als doel voorgesteld. Daardoor klonk het alsof sommige mensen zouden worden opgeofferd voor het nut van het algemeen. Dat dat niet mag, is een heel Kantiaanse gedachte. Ieder mens telt, we offeren niemand op. Er ontstond protest, en daarna gold de groepsimmunititeit alleen nog als mogelijke uitkomst, niet meer als doel op zich.' Maar we zijn er nog niet, blikte ze vooruit. 'Ik hoop ook dat we het Kantiaanse ideaal van wereldwijde rechtvaardigheid straks terugzien bij de verdeling van een vaccin.'

'Over een paar weken rond ik mijn laatste paper af van een lange serie, en dat gaat over Kants argumentatie over de vrije wil. En juist nu komt de Spinoza! Het kon niet mooier, net nu voor mij de weg vrij is voor een volgende stap.' Die stap, dat is onderzoeken of ze de Kantiaanse ethiek verder kan ontwikkelen naar een hedendaagse ethische theorie die een filosofische onderbouwing geeft aan moreel universalisme.

‘Na de eerste verbazing kwam er een waanzinnige rust over me heen’

Een moderne moraaltheorie

Een volgende fase. Maakt dit haar werk anders? Betekent dit een overstap van bestuderen naar creëren van een theorie? Ze aarzelt even. ‘Nou ja, onderzoek doen is ook creëren, hoor. Maar inderdaad. Je zou kunnen zeggen dat ik tot nu vooral in discussie ging met oude theorieën. Straks ga ik in discussie met nieuwe theorieën.’ Ze heeft er zin in te kunnen gaan werken met een zelf samengesteld team. ‘Met een groep mensen met andere perspectieven en discussies bereik je zoveel meer. Geweldig.’ Kleingeld stapt over op een andere trein, op weg naar haar eindbestemming: om, met Kant in het achterhoofd, een moderne moraaltheorie vorm te geven. ‘Nu kom ik eindelijk aan op het station waar ik altijd naar toe heb gewild.’

Pauline Kleingeld (1962) begon aan de RUG in 2011 als hoogleraar ‘Ethiek en haar geschiedenis’ op een Endowed Chair aan de Faculteit Wijsbegeerte. Ze studeerde filosofie in Frankfurt am Main en Leiden, waar zij in 1994 promoveerde. Daarna was zij verbonden aan Washington University in St. Louis en, als hoogleraar praktische wijsbegeerte, aan de Universiteit Leiden. Ze is internationaal vermaard kenner van Immanuel Kant en sinds 2015 lid van de KNAW. In 2018 ontving Kleingeld een grote NWO-subsidie voor onderzoek naar universele morele normen en in 2020 de Spinozapremie.

WIJMENGA'S WERELD

FOTO REVER BOXEM

OPGETEKEND DOOR MARJAN BROUWERS

Zorg om eerstejaars

Vorig jaar mocht ik voor het eerst als rector magnificus van deze universiteit het Academisch Jaar openen. Ik liep, gevolgd door het cortège van hoogleraren en studenten, naar de Martinikerk. Nerveus, want het was mijn debuut als rector, maar ook heel blij dat ik die rol mocht vervullen. Nooit had ik kunnen denken dat ik een jaar later zou openen in de Aula van het Academiegebouw. Niet in een goed-gevulde kerk, maar in een klein gezelschap, keurig afstand houdend, terwijl studenten, RUG-medewerkers en alumni de plechtigheid vanachter hun pc, via een liveverbinding, konden volgen. Op zo'n moment sta je weer even stil bij de enorme impact van deze pandemie op ons hele leven.

Het thema van de opening van het Academisch Jaar was verbinding. Een thema dat meer dan ooit relevant is nu we afstand moeten houden en tegelijkertijd met elkaar in verbinding willen komen en blijven. Zoals we dat doen met onze partners in het kader van de Universiteit van het Noorden, maar ook als collega's en met studenten en alumni. De afgelopen maanden hebben we het universitaire leven digitaal kunnen vormgeven. Daardoor konden we doorgaan met ons werk. Maar we leerden ook dat online contacten persoonlijk ontmoetingen niet kunnen vervangen. Hoe zorgen we dat we echt met elkaar in verbinding blijven?

Ondanks de beperkingen die de pandemie ons oplegt, heb ik er vertrouwen in dat we allemaal die verbinding willen maken: in ons dagelijks leven, in het onderwijs en in het onderzoek. Zo merkte onze gastspreker Sigrid Kaag tijdens de openingsplechtigheid op dat zelfs toen de grenzen tussen de landen als gevolg van corona sloten, wetenschappers elkaar bleven opzoeken, over de grenzen heen, in hun drive om samen corona te bestrijden. Ook als we elkaar fysiek niet kunnen vasthouden, proberen we nog steeds samen vooruitgang te boeken.

Mijn grootste zorg betreft al die eerstejaars studenten die nu aan hun studie beginnen. Hoe zorgen we ervoor dat zij de verbinding kunnen aangaan met elkaar, de universiteit en de stad? Hoe voorkomen we voortijdig uitvallen als gevolg van corona? Daar ligt een belangrijke taak voor ons allemaal.

Ook alumni kunnen daarbij helpen. Bijvoorbeeld door eerstejaars studenten in hun eigen omgeving een hart onder de riem steken. App dat nichtje dat dit jaar biologie gaat studeren eens wat vaker. Spreek een keer digitaal af met die buurjongen die net rechten is gaan studeren. Luister naar hun verhalen en deel je eigen herinneringen aan je studietijd. Samen kunnen we bijdragen aan een netwerk van contacten die hun studietijd zo waardevol maakt. Goede ideeën om nog meer te doen aan de verbinding over de generaties heen zijn van harte welkom via alumni@rug.nl.

Cisca Wijmenga, rector magnificus